

TERRA. Revista de Desarrollo Local

e-ISSN: 2386-9968

Número 12 (2023), [paginación pendiente de numeración]

DOI 10.7203/terra.12.26692

IIDL – Instituto Interuniversitario de Desarrollo Local

Resenya. Xodos, un poble de Penyagolosa

Luis del Romero Renau

Esta obra se distribuye con la licencia Creative Commons
Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0 Internacional

SECCIÓN RESEÑAS

Resenya. Xodos, un pobre de Penyagolosa

Resumen: “Xodos, un poble de Penyagolosa” és una monumental obra que signen Joaquim Escrig i Artur Aparici, historiador i sociòleg respectivament, sobre la història social i popular d’un poble de la muntanya castellonenca com és el cas de Xodos. Aquest llibre mostra una història total no només d’un xicotet poble, sinó de tot un món rural que passa al llarg de la història per moments de crisi i transformació, fins que a principis del segle XX comença una lenta, però inexorable decadència. Aquest treball profusament acompanyat de material gràfic no només s’ocupa de l’evolució social i econòmica del municipi, sinó que aventura hipòtesis de futur amb un interessant final sobre la nova ruralitat, amb una perspectiva crítica poc comuna en els estudis historiogràfics.

Paraules clau: Xodos; món rural; història; masoveria; nova ruralitat.

Rebut: 22 de maig 2023.

Acceptat: 7 de juny de 2023.

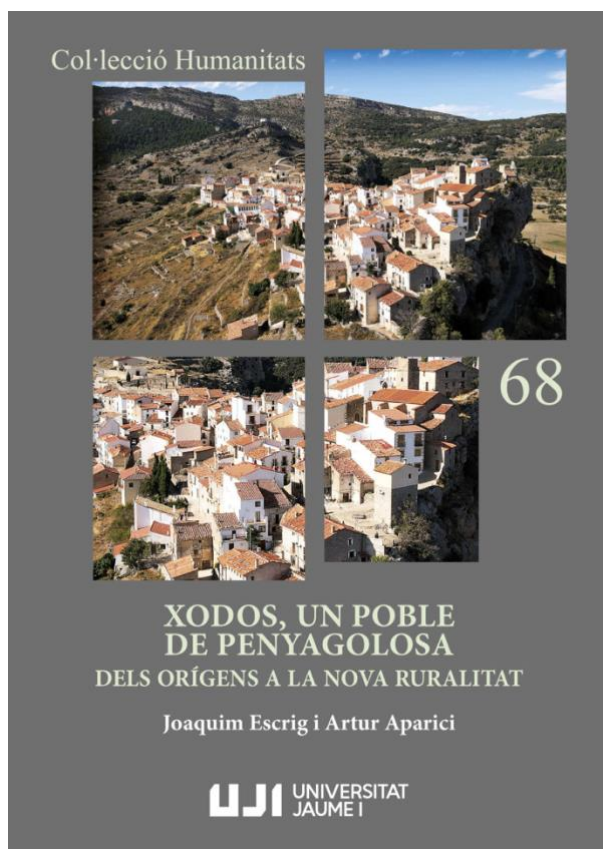
Referència / Citation:

del Romero, Luis (2023). Resenya. Xodos, un pobre de Penyagolosa. *TERRA. Revista de Desarrollo Local*, (12), XX-XX. DOI 10.7203/terra.12.26692

Joaquim Escrig i Artur Aparici

XODOS, UN POBLE DE PENYAGOLOSA

Castelló (Espanya). Universitat Jaume I, 2022. 815 pp.

Xodos, un poble de Penyagolosa és la monumental obra (815 pàgines amb abundant material gràfic i referències bibliogràfiques), que signen Joaquim Escrig i Artur Aparici, historiador i sociòleg respectivament. En un primer moment es podria pensar que aquesta obra és una monografia local més que repassa els fets històrics més destacables a mode de crònica, d'un municipi de L'Alcalatèn i que sobretot pot ser interessant per a veïnes i persones coneixedores de la zona. Res més lluny de la realitat. Aquest estudi pormenoritzat que abasta des dels moments de primera ocupació del territori i el poblament iber, fins l'actual crisi del medi rural en ple segle XXI, ens mostra una història completament extrapolable a qualsevol poble de muntanya valenciana, i fins i tot m'atreviria a dir, de l'Estat espanyol en molts aspectes.

Són diversos els aspectes que cal valorar en aquesta obra que de segur, ha ocupat als autors un bon temps per a la seua redacció. El primer de tots és el volum de fonts, referències bibliogràfiques actuals i històriques emprades, des de tot tipus de documentació històrica d'arxiu, fins bibliografia científica i fonts estadístiques demogràfiques i econòmiques. Gràcies a aquest ingent corpus bibliogràfic, els autors tracen tota una història social de Xodos farcida de detalls i anècdotes, i profusament acompanyada de gràfics, fotografies i mapes, que més enllà de descriure els avatars històrics de la localitat, ajuden i molt a comprendre les profundes transformacions socials, econòmiques i polítiques esdevingudes amb el esfondrament progressiu de l'Antic Règim ja des de les acaballes del segle XVIII, i que ens ajuda a entendre i molt bé tot l'auge i caiguda de les societats tradicionals, de la lenta però inexorable penetració del capitalisme en aquestes societats que tenien un alt grau d'autogestió i el conseqüent desmuntatge dels models de societat preindustrials de muntanya.

Un aspecte particularment interessant és l'anàlisi de la transició des d'una societat ramadera, a una altra agrícola a partir del primer terç del segle XIX, transició que tindrà com a conseqüència un augment demogràfic molt destacat i també comú a moltes àrees rurals properes. La següent transformació per l'entrada a Xodos i a tot el medi rural, fruit de les revolucions liberals del segle XIX, de les noves lògiques de mercat, durà a termini una transformació encara major d'un municipi hiperpoblat a un territori buidat, amb una gran crisi del món masover. És de ressenyar també en aquesta obra l'atenció que se li presta a la configuració, auge i caiguda del món masover. Es traca d'una anàlisi recolzada

amb dades molt poc comunes com un cens detallat de 1817, i moltes altres referències, que és tota una aportació a un tema que la historiografia tradicional ha prestat molt poca atenció, més enllà d'històries de vida de famílies masoveres, o estudis econòmics locals i que ajuda a entendre l'evolució i crisis d'aquest model de vida i de poblament, essencial per entendre l'actual configuració dels paisatges de muntanya de gran part de l'antiga corona d'Aragó. No cauen els autors en explicacions senzilles ni relats lineals per a il·lustrar l'èxode rural que ja es veu tímidament a la zona des de principis del segle XX. De nou i fugint de teories i explicacions simplistes, els autors analitzen aquest fenomen, com tota l'evolució social d'aquest territori, amb un ample ventall de factors, teories, referències anècdotes, com ara un crim ocorregut en una masia en 1913, per a mostrar els canvis com un procés gradual, ple de moments d'acceleració i retrocés, que fa que aquestes societats masoveres i rurals agrícoles, en crisi des de començaments del segle XX, encara estigueren vives un segle després.

També dediquen els autors una atenció especial a l'estudi de les primeres dècades del segle XX a Xodos i el medi rural que l'envolta, amb una dedicació important al que anomenen: "la gran tragèdia del segle XX", la Guerra d'Espanya. La denominació d'aquest capítol de quasi cent pàgines com a Guerra d'Espanya, i no la tradicional denominació de "Guerra Civil" mostra clarament la participació d'aquests autors en les corrents historiogràfiques que propugnen una profunda revisió de la història d'aquesta guerra, des del seu propi nom, fins la cronologia que els autors allarguen fins finals dels anys quaranta en un medi rural que va patir quasi tanta o fins i tot en alguns casos més violència durant els anys quaranta, que durant els anys de guerra "oficial".

La instauració del nou règim amb un model autàrquic i els seus impactes és tota una crítica a la retòrica oficial i simplista que parla del despoblament de les àrees rurals com un fenomen fruit de la modernització i apertura del país als anys seixanta. Amb una anàlisi força interessant del paper que van jugar polítiques com el del Servicio Nacional del Trigo i l'ambient general de fam, corrupció i violència dels anys quaranta, els autors demostren un relat distint de la despoblació: les bases de la crisi rural estaven ja sembrades des de principis del segle XX, fins i tot abans, i el franquisme no faria sinó (interessadament per guanyar el control social d'uns territoris que fins eixa època havien viscut relativament independents de poder centrals), accelerar la destrucció d'aquests modes de vida i alimentar un èxode que efectivament se substancia a partir dels anys seixanta. De fet, segons els autors: "el franquisme va ser un eficient facilitador de la definitiva consolidació del sistema capitalista, que tantes dificultats havia trobat fins aleshores per a madurar a Espanya" (Escrig i Aparici, 2022: 640).

Els autors ofereixen un relat prou innovador i crític amb el que ha sigut la *doxa* dominant sobre la fi del món rural fins fa molt poc (Del Romero, 2023). La novetat és mostrar l'enorme resiliència que deixa veure Xodos i tot el món masover que l'envolta a la crisi, malgrat el maltractament i violència institucional dominant, fams i manca de serveis que caracteritza tot el període de la dictadura. Encara a mitjans del segle XX els xodencs lluiten per poder sobreviure al seu poble, emprenen tot tipus d'activitats tradicionals per poder subsistir en un context econòmic difícil i polític opressiu. Els autors dediquen tot un capítol molt interessant a estudiar aprofitaments tradicionals com la mel, la llenya, l'espígol o la matança, però també a mig camí entre la història social i l'antropologia de la festa, analitzen amb detall com era la sociabilitat d'aquella societat amb els *bureos* i festes que suposaven una cita ineludible del calendari rural. No en va, un dels autors parla en altres fòrums del canvi de concepció del temps que es dona en aquest canvi cultural fonamental que esdevé al llarg del segle XX que és l'enfonsament de les societats rurals tradicionals. En efecte, Aparici (2023) explica com les societats rurals tradicionals

funcionen amb una concepció del temps circular, on cada any es “torna” a una sèrie de cites essencials per a la reproducció social del col·lectiu, com l'època de la collita, la matança o els *bureos*; mentre que les societats contemporànies funcionen amb una lògica de temps lineal, segons la qual la vida transcorre sense marxa enrere ni rites o costums que es celebren anualment.

Aquesta és només una dimensió més del col·lapse, que també amb gran detall analitzen als darrers capítols del llibre. Ací trobem sens dubte un altre dels elements d'interès de l'obra: es mostra la crisi d'aquest món rural no sols com una crisi purament econòmica, sinó com una crisi cultural i d'identitat, que alimentarà progressivament un autoodi que fins i tot és visible en l'arquitectura rural de mitjans del segle XX i en els relats de vida de diverses persones entrevistades. Un sentiment d'autoodi que molt encertadament associen a tot un conjunt de polítiques encetades des del segle XIX, des de la política d'infraestructures, el sistema educatiu, el servei militar obligatori, l'obligació de pagar impostos en diners, les polítiques forestals, les desamortitzacions i moltes altres, que van ser en bona mesura causants del col·lapse de societats rurals com la de Xodos. No falta en aquesta anàlisi del col·lapse de Xodos com a societat rural la crítica al paper de les elits econòmiques en cada època: om ens hem acostumat a veure en els anys que portem de crisi econòmica en aquestes dècades del segle actual, les crisis no les solem pagar tots per igual, i normalment són els més acomodats els qui menys paguen” (Escrig i Aparici, 2023: 624). Aquestes elits a mitjans del segle XX es concentren al poble, mentre que la població més pobra és la masovera, que a més és la que més contribueix a la producció de blat comparativament, generant unes desigualtats que impossibilitaran del tot la continuïtat en la vida en el mas.

L'òptica del despoblament com a conseqüència d'una sèrie de polítiques que defensen els interessos en tot moment de les elits acomodades, i que per tant perjudiquen a les classes socials camperoles i a les societats rurals tradicionalment més igualitàries que les urbanes, no està encara suficientment explorada en els estudis rurals actuals. Aquesta òptica a més de polítiques perjudicials no només no terminen amb l'arribada de la democràcia, sinó que a més continuen dècades després fins l'actualitat segons una entrevista a Aparici (Martín, 2021). En el llarg període que s'obri des dels anys cinquanta fins la consolidació de la democràcia, els autors mostren com va penetrant el capitalisme a poc a poc en totes les esferes de la vida, no només en les relacions de producció, sinó per exemple amb una substitució de la perspectiva comunitària per la individual. El discurs de penetració i conversió del capitalisme en un procés de colonització material, cultural i simbòlica del món rural (Del Romero, 2023), segueix una de les tesis principals de Rosa Luxemburg, segons la qual el capitalisme, fins i tot en la seua plenitud, necessita constantment de l'existència de classes socials i territoris no capitalistes per a subsistir i créixer (Luxemburg, 2015).

No obstant això, l'obra no termina com moltes altres amb un relat de la crisi i amb pronòstics funestos d'un municipi a hores d'ara envellit i amb un futur incert, sinó que el final de l'obra es consagra a parlar del innovador concepte de “nova ruralitat” com una etapa que comença a obrir-se des dels anys setanta a moltes àrees rurals, i que sembla tancar a poc a poc les dècades d'èxode, crisi i fins i tot d'autoodi en alguns casos. Els autors defineixen la nova ruralitat per la presència discontinua i a temps parcial d'una significativa població flotant (Escrig i Aparici, 2022: 748), una societat rural de gran mobilitat i que “coneix perfectament els codis de la vida urbana, però no a l'inrevés” (Martín, 2021). Els autors parlen del futur de Xodos com un poble de nova ruralitat, amb una societat summament heterogènia, tant socialment com laboralment (FNR, 2016, citat per Escrig i Aparici, 2022:755). Encara que consideren que fer un exercici de prospectiva

sobre el futur del poble requeriria d'una altra obra, després de més de 750 pàgines d'anàlisi històrica i social, encara terminen la seua exposició amb una breu anàlisi de la nova ruralitat per a Xodos i el món rural valencià. A l'epíleg de l'obra els autors analitzen el present del poble i proposen, arran de crisis recents com la sanitària, que aquest medi podria esdevindre un territori idoni on començar una transició ecosocial cada cop més necessària en un món creixentment assetjat per una multicrisi global, en especial climàtica. Cada cop sembla més evident que el món rural podria convertir-se en un territori idoni on encetar nous modes de vida lluny del capitalisme global i hiperaccelerat que impregna cada volta més totes les esferes de la vida, particularment en les ciutats, i que està darrere no només de la destrucció de modes de vida precapitalistes com el que caracteritzava a Xodos, sinó precisament d'aquesta crisi climàtica, que cada volta és més de civilització.

En definitiva, el relat de la història de Xodos, des dels primers pobladors fins el segle XXI és tota una novetat en el panorama acadèmic actual on aquest autor es mou. En camps com la geografia i la història, encara dominen els relats descriptius interminables i pretesament asèptics, que no aporten pràcticament cap novetat ni en la història de les societats rurals, ni tampoc en l'esfera de la política.. No és el cas d'aquesta obra, on els autors tracen les possibilitats d'acció de futur coneixent molt bé els detalls de la història social precedent del territori com el de Xodos.

Luis del Romero Renau

Referències:

Aparici, A. (2022): Mirada satírica y crítica del los «bureos» de las masías A: X Seminari Recartografías. San Agustín, 31 de març de 2023. En línia: <http://recartografias.es/2023/01/> Consulta: [19-maig-2023].

Del Romero, L: (2023): *El arte de vivir en la España vaciada. Colonialismo energético, crisis climática y transición ecosocial*. Madrid: Fuhem ecosocial.

Escrig, J. i Aparici, A. (2022): *Xodos, un poble de Penyagolosa*. Castelló: UJI.

Luxemburg, R. (2015): The accumulation of capital. A contribution to the economic theory of imperialism. A: *The complete works of Rosa Luxemburg*, vol. 2. Londres: Verso.

Martín, D. (2021): «El govern valencià és el primer factor de despoblament». Entrevista a Artur Aparici. En: La Veu. En línia: <https://www.nosaltreslaveu.cat/entrevista/43506/el-govern-valencia-es-el-primer-factor-de-despoblament-entrevistem-el-socioleg-artur-apari> Consulta: [19-maig-2023].